ELEGANTE TOPSTUKJES

Onder de bronzen overblijfselen van de Indonesische hindoe-boeddhistische periode (8^e-16^e eeuw) bevindt zich ook een groep topstukjes in de vorm van een dier voorzien van een grote, krullende fantasiestaart. Deze 'dieren' zijn: een *makara* met een leeuwtje in zijn wijd opengesperde muil (afb. 1), een haanachtige vogel (afb. 2) en een zittend leeuwtje (afb. 3). Uitzonderingen hierop zijn een *kinnara*, een wezen dat half mens – half vogel is, met grote krulstaart. Een enkel nog uitzonderlijker stuk bestaat uit een leeuwtje waarbij uit beide flanken een *makara* ontstaat, die elk weer een steigerend leeuwtje in hun bek houden. Oorspronkelijk waren er twee krulstaarten die elk naar een andere kant wezen.²

Uit de reusachtig grote en rijk geschakeerde verzameling van het voormalige bestuurs- en erelid van de Vereniging, professor dr. A.M.E. Draak, die zelf haar geschriften ondertekende met het karakteristieke, kort-en-krachtige 'Maartje Draak', heeft de Vereniging twee van dit type topstukjes gekregen (afb. 1 en 2), terwijl er al één van aanwezig was, dat enige tijd als embleem van de Vereniging heeft gediend (afb. 3).³ Maartje Draak overleed in 1995. Zij heeft de Vereniging in haar testament goed bedeed. Het legaat, waartoe deze stukken behoren, is eerder al uitvoerig beschreven.⁴

Een zittend leeuwtje met een kam op zijn hoofd en hoorns die in een boog van boven zijn ogen, achter zijn oor langs naar beneden lopen, is een bekend Midden-Javaans motief. Het is te zien bij de leeuwen die de centrale figuur vormen in het motief dat in een lange horizontale reeks langs het terras van de hoofdtempel van het candi Prambanan-tempelcomplex is toegepast.⁵ Het motief bestaat uit een zittende leeuw, waarvan alleen de voorkant te zien is, met aan weerszijden een paneel met een hemelboom wortelend in een pot met goud en edelstenen, die wordt geflankeerd door een paar *kinnara*'s. Het grappige van de Prambanan-leeuwtjes is, dat ze compleet rondom bewerkt zijn (afb. 4 en 4a), maar dat slechts hun voorkant zichtbaar is wanneer ze zich bevinden op de plaats aan het tempelterras waarvoor ze gemaakt zijn. Ook een *makara* met een leeuwtje argeloos zittend in zijn open muil, is een bekend Midden-Javaans motief (afb. 5). De haanachtige vogel is dat minder. Maar ook de krullen van de fantasiestaarten doen denken aan de slingerende takken van klimplanten die uit allerlei dieren ontstaan, zoals die staan afgebeeld op Midden-Javaanse tempelmuren (afb. 6).

De drukkewerkte vorm maakt duidelijk dat de krulstaarten niet bedoeld waren om als handvat te dienen, maar om als versiering boven op iets anders te prijken. Het zijn dus inderdaad zoals ze al zijn genoemd, topstukjes. De meeste van deze topstukjes zijn afgebroken bij de poten maar sommige hebben daaronder nog een klokvormige sokkel van ronde doorsnee.⁶ Het is

Afbeelding 1
(linksboven)

Een topstuk in de vorm van een makara met een leeuwte in zijn muil met krulstaart, brons, hoogte 9 cm., Java, 9^e - begin 10^e eeuw.
Legaat Maartje Draak in 1995, Rijksmuseum Amsterdam, collectie VVAK, AK-MAK-1516

Afbeelding 2
(linksonder)

Een topstuk in de vorm van een haanachtige vogel met krulstaart, brons, hoogte 11,9 cm., Java, 9^e - begin 10^e eeuw.
Legaat Maartje Draak in 1995, Rijksmuseum Amsterdam, collectie VVAK, AK-MAK-1515

Afbeelding 3
(onder)

Een topstuk in de vorm van een leeuwte met krulstaart, brons, hoogte 7 cm., Java, 9^e - begin 10^e eeuw.
Legaat Mevrouw F.M. Minkenhof-van Aalten in 1969, Rijksmuseum Amsterdam, collectie VVAK, AK-MAK-1190

Afbeelding 4 (links)
Zittend leeuwje,
afkomstig van de hoofd-
tempel van candi
Prambanan, andesiet,
hoogte 51,8 cm., Java,
circa 856, The Art
Institute of Chicago.
Foto Sotheby's, Amster-
dam (7 mei 1987)

Afbeelding 4a
Zittend leeuwje van
afb. 4, van voren gezien.
Foto Sotheby's, Amster-
dam (7 mei 1987)

logisch dat de breuk zich voordeed bij de poten, dat is immers het zwakste punt. Maar de onderkant van de klokvormige sokkel toont aan dat het door middel van soldering op een ander bronzen voorwerp bevestigd geweest moet zijn. Bij een langdurig verblijf in de grond – iets wat al deze metalen oudheden overkomen is – laat de tin-soldering meestal los en raken de onderdelen uit elkaar. Jammer genoeg is het tot nu toe niet gelukt te ontdekken wat voor metalen voorwerpen door deze elegante topstukjes werden bekroond.

Afbeelding 5
Makara met een
leewu in zijn muil,
afkomstig van een poort
van een tempel in de
omgeving van
Prambanan, andesiet,
hoogte 97 cm., Java,
9^e eeuw, Rijksmuseum
Amsterdam, collectie
VVAK, AK-MAK-247

Afbeelding 6 (boven)

Candi Kalasan, andesiet. Aan weerszijden van de nis krullende klimplanten, Midden-Java, 8^e eeuw. Foto I. van Kinsbergen no. 202 (1865), collectie Rijksmuseum

Afbeelding 7

Reliëf met een voorstelling van een vooraanstaande man, omgeven door vier vrouwen, zittend op een verhoging. De meest rechter vrouw houdt een spiegel vast. Afkomstig van de bedolven voet van de Borobudur, andesiet, Java, eerste helft 9^e eeuw. Foto overgenomen uit N.J. Krom en T. van Erp, *Beschrijving van Barabudur*, Den Haag, 1920 (serie o, pl. XIX 148)

Afbeelding 8 (boven)

Reliëf met een voorstelling van de hemel met een vooraanstaande man en twee vrouwen zittend op een verhoging. De rechter vrouw maakt zich op. Afkomstig van de bedolven voet van de Borobudur, andesiet, Java, eerste helft 9^e eeuw. Foto overgenomen uit Krom en Van Erp, *Beschrijving van Barabudur* (zie afb. 7) (serie o, pl. XIX 151)

Afbeelding 9

Reliëf met een voorstelling van een paleis met een groepje vooraanstaande vrouwen. De linker vrouw maakt haar haar in orde. Afkomstig van de eerste gaanderij, hoofdmuur, bovenste reeks van de Borobudur, andesiet, Java, eerste helft 9^e eeuw. Foto overgenomen uit Krom en Van Erp, *Beschrijving van Barabudur*

Downloaded from Brill.com04/26/2023 07:15:16AM
(zie afb. 7) (serie o, pl. XXVII 54) via free access

Afbeelding 10 (boven)
Achterzijde van een
spiegel met een handvat
waarvan de uiteinden
versierd zijn met
kinnara, brons, Java,
9^e eeuw, particuliere
collectie. Foto Centre for
the Documentation of
Ancient Indonesian Art,
Amsterdam

Afbeelding 11
Achterzijde van een
spiegel met een handvat
Java, 9^e eeuw, brons,
particuliere collectie
Foto Centre for the
Documentation of
Ancient Indonesian Art,
Amsterdam

Een mogelijkheid is dat de sokkel van de krulstaart gesoldeerd was aan de achterkant van de ronde metalen schijf van een spiegel. Jaap Polak, kenner van Indonesische hindoe-boeddhistische kunst, heeft enkele verhalende reliëfs op de Borobudur gevonden waarop een voorname vrouw een dergelijke spiegel lijkt vast te houden (afb. 7), of erin kijkt of haar haar goed zit (afb. 8 en 9). Heel duidelijk is aan de achterkant van deze spiegels een krulstaart te zien waaraan zij de spiegel vasthoudt. Javaanse spiegels met een handvat aan de onderzijde zijn bekender, maar meestal Oost-Javaans.⁷ De metalen Midden-Javaanse beeldjes van Parvati die een spiegel vasthoudt aan het handvat aan de onderkant (afb. 6 en 7 in 'Een Perfect Paar', in het volgende artikel in dit blad) komen uit het Indisch subcontinent. Maar er zijn wel degelijk ook Midden-Javaanse spiegels gevonden met een handvat aan de achterkant (afb. 10 en 11). Dit bestaat uit een balkje dat op twee punten aan de achterkant van de spiegel is gesoldeerd. Sommige van die handvaten werden ook versierd (afb. 10). Dit handvat werkte zo, dat het door de vier vingers met de toppen tegen de handpalm werd omklemd en de spiegelende kant naar het gezicht van degene die het vasthield, werd gekeerd. Het klokvormige sokkeltje met de krulstaart als spiegelhandvat zou zich meer lenen voor vasthouden met duim en wijsvinger. Of zou toch de minder geschikte krulstaart als handvat hebben gediend?

Wanneer een spiegel niet gebruikt werd, lag hij op het spiegelende vlak. Als de elegante topstukjes inderdaad als handvat van een spiegel gefunctioneerd hebben, betekent dit, dat de krulstaart van een liggende spiegel overeind stond. Dat zou er op een toilettafel heel elegant uitzien.

Noten

1. Met dank aan Hanneke van den Muyzenberg voor haar goede suggesties voor spelling en taal en aan Jaap Polak voor het uitwisselen van kennis
2. M. Lerner and S. Kossak, *The Lotus Transcendent. Indian and Southeast Asian Art from the Samuel Eilenberg Collection*, New York, 1991, nrs. 153 en 154.
3. P. Lunsingh Scheurleer en M.J. Klokke, *Divine Bronze; Ancient Indonesian Bronzes from AD 600 to 1600* (tent.cat. Rijksmuseum), Amsterdam/Leiden, 1988, nr. 114.
4. P. Lunsingh Scheurleer, 'Maartje Draak en de Aziatische Kunst,' *Aziatische Kunst*, 27/4 (1997).
5. Afgebeeld bij A.J. Bernet Kempers, *Ancient Indonesian Art*, Amsterdam, 1959, pl. 142 en 162. Twee leeuwtjes die voor 1912 uit de nissen aan de zuidzijde ontvreemd werden, werden geveild bij het veilinghuis Sotheby's te Amsterdam op 7 mei 1987. Een ervan is voor het Art Institute of Chicago verworven; zie P. Pal, *A Collecting Odyssey. Indian, Himalayan and Southeast Asian Art from the James and Marilyn Alsdorf Collection*, Chicago, 1997, cat.nr. 344 en p. 254.
6. Zie afb. 2 en Lerner en Kossak, *Op.cit.* (noot 2), nr. 153.
7. Lunsingh Scheurleer en Klokke, *Op.cit.* (noot 3), nrs. 105-106.